

Učí naše školy schopnosti vzepřít se zlu?

Jančaříková, K. (2006). Učí naše školy schopnosti vzepřít se zlu? in Moderní vyučování. 9/2006, listopad. str. 21-22. ISSN 1211-6858.

Abstrakt

Článek navazuje na přednášku profesora Davida Blumenthala (Professor of Judaic Studies Emory University Atlanta). Zamýšlí nad problematikou kompetence vzepřít se příkazu, který se přičí lidskosti, např. někoho zabít. A ukazuje směr, kterým je potřeba jít, aby nynější studenti tuto kompetenci získali. A ptá se, jestli v současnosti z žáků a studentů české školství vychovává spíše samostatně uvažující nebo naopak submisivní osoby.

Učí naše školy schopnosti vzepřít se zlu?

Tuto otázku jsem si položila 7. 4. 2006 v přeplněné místnosti Rafael Centra na přednášce profesora Davida Blumenthala. Profesor Blumenthal přednášející na Universitě Emory ve Spojených státech se zabývá zkoumáním příčin holocaustu, ale i jiných nehumánních krutostí, jež se v lidské historii udály.

Studie z různých pracovišť nezávisle na sobě poukazují na skutečnost, že se krutostí a vražd během holocaustu nedopouštěli psychopatické osobnosti s vysokou hladinou agresivity, ale (více než v 95 % případů) obyčejní lidé – brátrci otcové od rodin, lidé všech věkových kategorií, s nízkým, vysokým i průměrným výdělkem, universitně vzdělaní i bez vzdělání, muži i ženy. Na otázku, proč zabíjeli, odpovídali při poválečných procesech jednotně: „Protože mi to ten a ten přikázal.“ V kontextu se skutečnosti, že žádný německý voják, který neuposlechl příkaz někoho zabít, nebyl během druhé světové války za neposlušnost zastřelen, se tato submisivní poslušnost zdá naprosto nepochopitelná.

Profesor Blumenthal nás seznámil s Milgramovými experimenty, které se slepou poslušností zabývaly. Experimentátor se vahou své autority snažil přimět manipulovali přístrojem, o němž věřili, že dává nevinným lidem stále silnější elektrické šoky. „Oběti“ simulovaly za zástěnou bolest křikem a posléze i smrt ztichnutím. Lidé ovládající elektrický zdroj netušili, že jde pouze o simulaci, a přesto 50 – 65 % pokusných osob (a v Německu 85 %) se řídilo příkazy experimentátora až k hranici smrtelné dávky elektrického proudu. Milgram doložil, že výsledky nejsou závislé na pohlaví, věku, vzdělání, víře, lokalitě ani kultivovanosti.

Proč se pokusníci z Milgramových experimentů včas nezastavili? Zdá se, že úvaha „poručil mi, musím tedy poslechnout,“ je jakési hluboce zakořeněné schéma lidského chování.

Podobný motiv najdeme také v biblickém příběhu Danielových přátel a ohnivě pece. Boží trest za vhození tří nevinných mládenců do ohně totiž nedopadl na krále, který rozkaz vydal, ale na vojáky, kteří králův rozkaz vykonali. V kontrastu s tím Bible přináší příběh porodních bab, které se vzepřely faraónovu nařízení zabít každého novorozeného hebrejského chlapce.

Jako dítě jsem hrála jednou se staršími děvčaty „vadí, nevadí“ – prohrála jsem a uvěřila jsem, že musím sníst psí suchar, jinak... Kdo nemá podobnou historku z dětství?

Bohužel více než polovina lidstva se z podobných schémat ani v dospělosti nedokáže vymanit. Svědkové Jehovovi stojí s kyselými obličejí každý den na stejném rohu se Strážnou věží v ruce, protože jim to někdo přikázal. Mnohé manželky si myslí, že musí pokorně snášet všechny manželovy poklesky, jeho nálady, pití, bití i urážky. Zaměstnanci plní i úplně bezduché příkazy svého nadřízeného. Pacienti v nemocnicích poslouchají sestry, sestry poslouchají ošetřujícího lékaře, ten poslouchá primáře. A každý z nás se třese, když na něj důchodkyně-kustodka v Náprstkově muzeu zakřičí.

A proč se ti, kteří odmítli pokračovat v experimentu, i za cenu ztráty práce a výdělku, dokázali zastavit? Milgram a jeho spolupracovníci zjistili, že nejvíce je toto správné rozhodnutí ovlivněno výchovou. Lidé, kteří se dokázali vzepřít, zažili v dětství a dospívání relativně přísnou, ale spravedlivou výchovu založenou na pravidlech určených dospělými, o nichž ale bylo možné diskutovat. Lidé z rodin příliš autoritativních, stejně jako lidé z rodin s příliš svobodnomyslnou výchovou se vzepřít nedokázali - pokračovali až do „smrti“ člověka za zástěnou.

Pochopitelně největší roli při formování charakteru hraje rodina, ale hned na druhém místě je škola.

Profesor Blumenthal hovořil o programu, který vzniká na jeho universitě, jehož cílem je trénovat vysokoškolské studenty, aby se dokázali vzepřít, aby se nenechali manipulovat, aby kriticky uvažovali. Bohužel prý realizace tohoto programu naráží na odpor některých vysokoškolských pedagogů...

A co v českých školách? Vychováváme slepě poslušné občany (potenciální vrahy) nebo jedince schopné kritického myšlení, jedince schopné uvažovat a dokonce i jednat proti nemorálním příkazům?

A co ve vaší třídě? Ruku na srdce – třída plná poslušných, poddajných a tichých žáků je mnohem lépe zvladatelná, než třída plná jedinců učících se kritickému myšlení, kteří se trénují v kompetenci nesouhlasit s autoritou často na banálních případech. Až se s vámi vaši žáci začnou při hodině dohadovat o tom, zda je správné uklízet odpadky, které rozsypali nebo jestli je smíte nechat po škole, vzpomeňte si na profesora Blumenthala, usmějte se a pogratulujte si - vedete je ke kritickému myšlení, nevychovávejte příští masové vrahy! Je to samozřejmě mnohem obtížnější, než je „seřvat“ a potrestat, vynutit si striktně realizaci vašich představ o chodu vyučování. Ale jdete dobrou cestou!

Bibliografie

Milgram, S. Obedience to Authority. Harper Colophon, 1974.

Mgr. Kateřina Jančaříková

autor je doktorand UK PedF